

- Robert, I. V. (2010). Informatizatsiya obrazovaniya kak transfer-integrativnaya oblast nauchnogo znaniya [Informatization of education as a transfer-integrative area of scientific knowledge]. *Problemy sovremennogo obrazovaniya*, 2, 13–29. [in Russian].
- Skorodumova, O. B. (2009). Otechestvennyye podkhody k interpretatsii informatsionnogo obshchestva: postindustrialistskaya. sinergeticheskaya i postmodernistskaya paradigmy [Domestic approaches to the interpretation of the information society: postindustrialist, synergetic and postmodernist paradigms]. *Znanie. Ponimanie. Umenie: Informatsionnyy gumanitarnyy portal*, 4. Retrieved from <http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2009/4/Skorodumova/> [in Russian].
- Spivakovskyy, O. V. (2004). *Teoretyko-metodychni osnovy navchannya vyshchoi matematyky maibutnikh vchyteliv matematyky z vykorystanniam informatsiinykh tekhnolohii* [Theoretical and methodological bases of teaching higher mathematics to future teachers of mathematics with the use of information technology]. (Doctoral dissertation). Natsionalnyi pedahohichnyi un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv. [in Ukrainian].
- Stepanenko, V. P. (2006). *Informatsiine suspilstvo* [Information society]. In Dzyuba I. M., Zhukovskiy A. I., Zhelezniak M. H. and others. (Eds.) *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: electronic version*. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen' NAN Ukrainy. Retrieved from http://esu.com.ua/search_articles.php?id=12462 [in Ukrainian].
- Teplytskyy, I. O. & Semerikov, S. O. (2005). Informatsiine suspilstvo: humanistychnyi aspekt [Information society: humanistic aspect.]. *Kompiuterno-orientovani systemy navchannia*, 2 (9), 79–88. [in Ukrainian].
- Toffler, E. (2000). *Tretia khvyliya* [The third wave]. Kyiv: Vsesvit. [in Ukrainian].

Одержано 06.04.2021 р.

УДК 069.12:37.043.2-056.2/3
DOI: 10.33989/2226-4051.2021.23.238221

Наталія Філіпчук, м. Київ
ORCID: 0000-0002-1023-923X
Зоряна Удич, м. Тернопіль
ORCID: 0000-0003-2124-2263

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ МУЗЕЙНО-ОСВІТНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті обґрунтовується доцільність соціальної взаємодії музею; визначається навчальна функція як пріоритетна; проаналізовано зарубіжний досвід; ключові складники музейної педагогіки (місія, візія, цінності), які конкретизуються у стратегії розвитку музейного закладу. Актуалізовано ідею реалізації музеями затребуваних суспільством проєктів. Запропоновано інклюзивні підходи до організації доступного музейного середовища.

Ключові слова: музейна педагогіка; музейно-освітня взаємодія; інклюзивний аспект музейного закладу; підготовка працівників музейної сфери.

Постановка проблеми. Взаємодія є важливим складником музейної педагогіки. Поняття «взаємодія» позначає таку спільну дію кількох об'єктів або суб'єктів, за якої результат дії одного з них впливає на інші, що змінює їхню динамічну поведінку (Філософський енциклопедичний словник, 2002, с. 78). Взаємодія створює сприятливі умови задля якісної роботи всіх суб'єктів, що виконують культурно-освітні функції (установи, організації, заклади освіти та культури, комерційні структури, державні і самоврядні органи влади тощо). Інтеграція їхніх зусиль підвищує якість і продуктивність діяльності. У праці Н. Котлера «Музейний маркетинг і стратегія...» зазначається: «...коли спільна діяльність добре продумана, виграють усі: відвідувачі, музеї, бізнес, громада. Працюючи разом, організації-учасники привертають увагу аудиторії та мас-медіа; поєднуючи ресурси, вони знижують кошти. Музеї виграють від партнерства у багатьох сферах» (Котлер, 2010, с. 498). Отже, щоб реалізувати соціально-культурні проєкти, музеї у своїй практичній діяльності орієнтуються на об'єднавчі зусилля та запит суспільства.

Сучасний музей наділений дидактичною функцією. Він став сприятливим ґрунтом для розроблення, впровадження новітніх технологій, педагогічних і психологічних практик, які не культивуються на рівні формальної освіти, а розробляються в межах музейної педагогіки. Остання найчастіше трактується як «галузь діяльності, що здійснює передачу культурного досвіду на основі міждисциплінарного та поліхудожнього підходу через педагогічний процес в умовах музейного середовища» (Ласкій, 2009, с. 27) та «наукова дисципліна на стику музеєзнавства, педагогіки та психології, що розглядає музей як освітню систему» (Карсим, 2007, с. 10). Саме ці твердження лягли в основу статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжному музеєзнавстві однією з найбільш продуктивних виявилася теорія Девіда Колбі, який запропонував теорію «навчання через досвід». Сутність її визначалася не стільки альтернативністю, скільки інтегративністю (Гохстрат, Гейн, 2015, с. 12). Теорії навчання, що почали активно використовуватися в музейній практиці, не завжди були актуальними для сучасників. Так, популярна теорія Ж. Піаже, розроблена у 1920-их роках, стала активно впроваджуватися лише в 70-их роках минулого століття. Модель чотирьох стадій людського розвитку (від тілесного до

осмислення особистого досвіду й аналізу абстрактних понять) з успіхом застосовували в музейній галузі для інтелектуального, естетичного й етичного виховання відвідувачів.

Теоретичні основи музєєзнавства, музейної педагогіки розкрито у працях вітчизняних (Р. Арцишевський, П. Вербицька, А. Горовий, С. Муравська, Ю. Павленко, Н. Пусепліна, О. Стецюк, Р. Шмагало та ін.) та зарубіжних учених (Ф. Вайдахер, А. Гейн, Л. Норріс, Р. Тісдейл, Д. Шафер тощо); проблеми взаємодії музею з освітніми та громадськими установами досліджували І. Гаврилова, Б. Середа, М. Скирда та ін. (більш детальний аналіз див. у монографії Н. Філіпчук (2020)).

Метою статті є висвітлення соціального аспекту музейно-освітньої взаємодії.

Методи дослідження: аналіз, синтез і абстрагування – з метою обґрунтування ключових понять; компаративний аналіз уможливив виявлення особливостей діяльності зарубіжних і вітчизняних музеїв; прогностичний метод дозволив виокремити перспективні ідеї музейної педагогіки.

Виклад основного матеріалу. У країнах, де музейна культура займає чільне місце в ієрархії суспільних цінностей, створюються інтеграційні фундації, що об'єднують музейні установи для досягнення ефективніших результатів, розвиваються відносини з громадськістю, закладами освіти, музейними інституціями. У праці Н. Котлера наведено конкретні факти співпраці: створено Національну наукову фундацію у Вашингтоні, Смітсонівський центр освіти і музейних досліджень, Об'єднання п'яти музеїв Вест-Мідлендсу у Великій Британії, Західну музейну асоціацію, Американську асоціацію музеїв, Мережу музейних позначень (мистецькі музеї), Мерилендський науковий центр у Балтиморі та ін. Їхні функції та місії виявляються в різних формах і підходах. Організаційний, методичний, змістовий досвід діяльності фундацій формують сприятливий клімат для музейної педагогіки, налагодження продуктивної взаємодії із закладами освіти, молодіжною, учнівською та студентською аудиторіями. Взаємодія музейних, освітніх, бізнесових, інформаційних інститутів сприяє вирішенню значущих завдань та отриманню позитивних результатів, серед яких: сформовані партнерські взаємозв'язки надають можливість долати дефіцит ресурсів, посилюють культурно-освітній

потенціал особливо невеликих музеїв; отримання позитивних змін на рівні владних і самоврядних органів, громадськості щодо розуміння значущості музеїв як туристичних об'єктів, які сприяють соціально-економічному й культурно-освітньому розвитку конкретних регіонів; позитивні трансформації щодо політики інвестування в культуру, підтримки музеїв за рахунок бюджетних, приватно-бізнесових, меценатських і грантових коштів; концентрація та інтеграція зусиль культурних об'єднань уможливають значне розширення доступу населення та спеціальних професійних середовищ до маловідомої культурної спадщини за допомогою розроблення й упровадження оригінальних програм, залучення нових груп відвідувачів; завдяки партнерству з музейними культурно-освітніми фундаціями бізнес стає більш авторитетним і популярним, оскільки інвестує в культурну сферу, гуманізує «себе» та соціум; інтеграційні середовища, сформовані з музейних, освітніх, бізнесових, наукових інституцій, мають значний інтелектуальний і ресурсний потенціал, що дозволяє розробляти й упроваджувати наукові, просвітницькі, культурно-пізнавальні, туристично-розважальні програми, організовувати перепідготовку музейних і педагогічних кадрів; культурні спілки мають кращі можливості для залучення нових відвідувачів та отримання доходів для розвитку.

Варто визнати, що взаємодія й партнерство в музейному середовищі позитивно впливають на впровадження активних методів і форм музейної педагогіки. Проте вони не вичерпують змісту музейної педагогічної діяльності. Важливими складниками музейної педагогіки є місія, візія, цінності, які конкретизовані у стратегії розвитку музейного закладу. Необхідно наголосити, що у складній системі взаємодії головними аспектами не є безпосередня (матеріальна) вигода, комерційний інтерес бізнесу чи суспільний престиж того чи іншого мецената. Пріоритет належить місії музею, яка відображає причину його існування, прагнення внести позитивні та якісні зміни в розвиток суспільства. Вона підпорядковує й мотивацію бізнесу, й інтереси владних інститутів і меценатів, визначає ті чи інші локальні відомчі завдання, потреби споживача. Місія є домінантною для партнерства і взаємодії. Їй підпорядковується практично вся інфраструктура взаємодії, яка функціонує як інтегральне об'єднання. Ті чи інші проєкти, моделі, дії мають слугувати саме

місії музею. Як засновники, організатори, працівники, партнери музею, так і відвідувачі повинні орієнтуватися на розуміння місії, ролі й суспільного призначення конкретного музею. Важливо, щоб музей був наділений власною ідентичністю, мав відповідні форми аргументації для її захисту і впровадження, а також своє світобачення згідно з визначеною місією. Сучасні українські музеєзнавці, музейні педагоги стверджують, що «ідея музею визначається не тільки як певне поле, у межах якого музей діє. Вона також фіксує концептуальний підхід до того, як це поле має оброблятися. Зазвичай це формується в основних цілях. Чого хоче музей? Як цього досягти? З якою метою? Майже все, що надається для опрідметчування, може стати основою музейної ідеї» (Культ чи культура: учасницькі практики в музеях, 2016, с. 31).

Не лише автентика, оригінальність музейних експонатів, але й суспільні ідеали, цінності окреслюють стратегію завдань, місію і візію музею, а також зміст музейної педагогіки в конкретному музейному середовищі. Треба зазначити, що ідейні пріоритети не можуть визначатися лише вузьким професійним колективом навіть за умови його відмінних якісних характеристик. Вся європейська, світова, національна музеологія сформували на основі багаторічного досвіду, еволюції музейної справи перелік чинників, що посутньо впливають на «ідеологію» музейного закладу: а) історія музею; б) традиції музею; в) актуальність окреслених пріоритетів; г) соціокультурне і політичне середовище; д) ресурси музею; е) специфіка, своєрідний характер та зміст музею (Котлер, 2010, с. 102). Отже, крім усталеного та універсального для всіх призначення – збирати, поширювати, зберігати, експонувати й інтерпретувати музейний фонд – кожен музей наділений своєрідною місією, на яку впливає низка чинників суспільного характеру.

Незалежно від профілю й виду музею, кожен із них має свою історію, традицію становлення, функціонує в конкретному соціокультурному, політичному, соціально-економічному середовищі, які зумовлюють світоглядні, історико-культурні, ідеологічні орієнтири та цінності. Висококваліфіковані музейники прагнуть відстоювати власну професійну та інтелектуальну свободу, але мають враховувати суспільне замовлення. Незважаючи на розмаїтість музеїв, специфіку їх призначень, вони не повинні нехтувати найважливішою місією – служити своєму

народів, суспільству й державі. Такий підхід формально властивий не лише для країн з розвинутою демократією, а й для держав з тоталітарним режимом. Безумовно, суспільно-політичний устрій, рівень розвитку демократії, прав і свобод людини зумовлюють зміст, спрямованість, цінності музейної політики. У зв'язку з цим варто орієнтуватися на окремі положення звіту Американської асоціації музеїв, підготовленого 1992 р. У ньому наголошувалося на декількох важливих аспектах, які зберігають свою актуальність і для нинішнього музейного простору.

Найпершим було зазначено: «Музеї більше не можуть обмежувати свою діяльність лише збереженням, вивченням та експонуванням фондів без урахування соціального контексту, у якому вони існують» (Котлер, 2010, с. 101). У такий спосіб підтверджується висловлена теза, що на філософію, політику, зміст і норми діяльності музею впливає (як пріоритет) конкретне суспільно-політичне та соціокультурне середовище.

Другою важливою позицією у звіті було те, що освіта є визначальним напрямом функціонування музею. Незважаючи на те, що за останні десятиліття музеї значно розширили ареал своїх місій, суспільних і функціональних призначень, ідентичностей, вони продовжують відповідно до усталених традицій бути провідниками культурних, освітніх, наукових ідей і цінностей.

Третім аспектом цього звіту було звернення до музеїв з нагальною пропозицією посилювати просвітницьку місію для відображення суспільного розмаїття. Такий концептуальний підхід свідчить про відповідальність музеїв за впровадження в життя принципів сталого розвитку світу. «Ми – різні, але мусимо навчитися жити разом» – кредо сучасного людства, яке має ставати нормою змісту та функціональної дії музеїв.

Четверте положення звіту – актуальність безперервного самовдосконалення музею як культурної інституції, що зумовлюється важливістю залучення до музейної культури різних верств населення. Щоб втілювати просвітницькі ідеї, необхідно їх знати, усвідомлювати сутність суспільних інтересів і соціального замовлення. Необхідно пізнати людину, перш ніж впроваджувати різноманітні моделі культурно-освітнього впливу і взаємодії. Психологія, педагогіка, соціологія, людинознавчі дисципліни закономірно входять в обшир інтересів і компетентностей музейного працівника, музейного педагога, екскурсовода-культуролога.

лога. Свого часу в авторитетному дослідженні «Музеї Америки: Белмонтівський звіт» (1969 р.) музеям, з огляду на реальні суспільні зміни, пропонувалося «йти до людей», тобто не лише перейматися власними колекціями, але й «приділяти більше уваги роботі з населенням», створювати живий простір, взаємодіяти. Вже тоді дискутували щодо розуміння проблеми «знати» аудиторію глядачів. Більшість фахівців дійшла висновку, що це поняття не є тотожним – «загравати» з публікою, оскільки можна значно занизити (відповідно до невибагливих інтересів відвідувачів) культурні, інтелектуальні, етичні чи естетичні стандарти. Так, колишній директор американського Музею образотворчого мистецтва доводив: «Давати відвідувачу те, що він хоче, – не зовсім правильний підхід. Мета освітнього закладу – так скерувати клієнта, щоб він сам захотів найкращого. Відповідно, цей заклад має демонструвати клієнтові дедалі вищі стандарти і водночас пересвідчуватися, що ці стандарти є зрозумілими, що це не просто самозакохана демонстрація геніальності працівників музею» (Котлер, 2020, с. 100).

Отже, пропонуються раціональні підходи до взаємодії музею та аудиторії, коли використовуються високі, оптимальні, зрозумілі й доступні культурні стандарти. Завдання музею, музейної педагогіки – зробити цікавими й корисними фондові матеріали, а відвідувача – вмотивованим до пізнання. Це проблема соціальна, психолого-педагогічна, культурно-освітня і методична. Процес взаємодії ґрунтується на суб'єктивному чиннику, людських взаєминах, оскільки, на думку вітчизняних фахівців, «видимість музею можлива за участю людей і для людей» (Культ чи культура: учасницькі практики в музеях, 2016, с. 18). З огляду на це музейним працівникам необхідно знати педагогічні закони, вміти використовувати дидактичні методи й прийоми, мати людинознавчі компетентності, оскільки й надалі першочерговим завданням музею залишатиметься не лише професійна турбота про колекцію й фонди, а пошук найпродуктивніших шляхів, засобів, методів мотивування суспільства до пізнання культурної спадщини.

Аналіз вітчизняних музейних учасницьких практик дає змогу узагальнити, на яких педагогічних, організаційних, культурологічних підходах і принципах ґрунтується взаємодія музею, освітнього закладу й громади. Музейний педагог, як і

екскурсовод, мають послуговуватися певними канонами для створення актуальної музейної теми. Ці кроки до видимості на основі різних тренінгових програм за участю музейних фахівців, науковців, педагогів, студентів, менеджерів окреслені (як одна з моделей) в книзі-посібнику «Культ чи культура», як-от: відкритість; участь у суспільних процесах; реакція на актуальну ситуацію; неочікувані формати; свіжа подача інформації; залучення аудиторії до проєктів, до життя музеїв; творчість; спільна дія; гра; зворотний зв'язок тощо (Культ чи культура: учасницькі практики в музеях, 2016, с. 118). Ці норми взаємодії слугують вирішенню стратегічного завдання – забезпечити привабливість музею. З огляду на своєрідність музейних інституцій індивідуально формується система взаємодії конкретного закладу. Використовуються безліч новацій, раритетних матеріалів, оригінальних колекцій, культурно багатих експозицій, комфортних просторів у межах музею, публічних виставок і презентацій та ін. Проте доволі часто виходить так, що цих або інших ресурсів буває замало. Очевидно, привабливість музею досягається не лише на фізичному, матеріальному, організаційному, медійному рівнях, але й – на ментальному, емоційно-психологічному. Ця сфера особистісного сприйняття культури, налаштованість «серця» уможлиблює відкриття для особистості нових шляхів до захоплення музейними цінностями. Музейна педагогіка є саме тією унікальною дисципліною, яка формує живий зв'язок зі спадщиною людства через подив, хвилювання, закоханість, гордість.

Музейна установа є свого роду університетом для навчання впродовж життя, який має адекватно реагувати на світ, сприяє переосмисленню багатьох подій, явищ, фактів і цінностей, що донедавна були «непорушними». Для українських реалій дуже співзвучною є, наприклад, точка зору американського політолога Марка Ховарда, який стверджує, що «розвиток громадянського суспільства залежить від історії і вмонтовується в контексті історії. Громадянське суспільство в Східній Європі слабке там, де громадяни уникають прямої конфронтації зі своїм досвідом тоталітаризму. Серед андрагогів є усвідомлення того, що саме через освіту існує можливість уникнення трагедій минулого в майбутньому... В освітніх установах, що займаються питаннями переосмислення минулого, цілі історичної освіти тісно пов'язані

з громадянською освітою та розвитком громадянського суспільства. Уроки минулого сприймаються як стимул для поточної соціальної і політичної дії» (Клоуберт, 2015, с. 15-16).

Музеї, бібліотеки, архіви, школи й університети є культурними, освітніми та науковими інституціями, які змушені адекватно реагувати на час і зміни, щоб «виживати» у цьому динамічному суспільному середовищі. Затребуваність музею можна зберігати за рахунок багатьох складових, при цьому необхідно вчасно реагувати на виклики, ризики, суспільні та індивідуальні запити, усвідомлювати унікальну людську здатність до творчих трансформацій. Зміни завжди потребують нового бачення й осмислення, що в свою чергу вимагають нових засобів і технологій.

Урізноманітнення культурного ландшафту, інтересів відвідувачів, утвердження особистісно-зорієнтованого і громадянського підходів до формування людини, становлення в музейному середовищі атмосфери партнерства, взаємодії, співпраці вимагали зміни культурної парадигми в музейно-освітньому просторі. Спочатку в Європі, а потім і в незалежній Україні концепція «культура для всіх» поступово трансформується в модель «культура з усіма». У музейній політиці, зокрема й у музейній педагогіці, поступово формувалася суб'єкт-суб'єктний принцип. «Передача» культурних цінностей доповнювалася новим напрямом взаємодії – участю суб'єкта (відвідувача) в різних музейно-освітніх процесах, що розширює соціальну базу, формує суспільну презентабельність і користь музейного феномену. Активна участь громадськості, співтворчість, співпраця у сфері культури сформували новий, більш продуктивний ступінь взаємодії в моделі «музей – освітній заклад – громада». Відбувся якісний перехід від стану, коли організаційні, культурно-освітні, педагогічні зусилля концентрувалися на дослідженнях, інтерпретаціях, доказовостях і зрозумілості конкретного об'єкта, до безпосередньої участі (учень, студент, викладач, громада) в його спільному створенні, обґрунтуванні, презентації.

Явище «участі» уможливило краще використання наявних музейних фондів. Співпраця з умотивованими громадянами сприяє вдосконаленню роботи над концепцією, оптимізує вибір тем, більш якісно презентує музейні об'єкти, робить доступнішою модель ознайомлення різних категорій відвідувачів з

культурною спадщиною. Нові форми взаємодії, які ґрунтуються на безпосередній участі громадського та професійного педагогічного середовища в музейній творчості, активізували нові аспекти музейної педагогіки. Так, у країнах Європи музейні педагоги запрошуються на роботу в музеї для більш ефективної взаємодії з позамузейними інституціями, освітніми органами, громадами, різностатусними групами відвідувачів. Очевидно, будь-яка тема, презентація, виставка потребують активізації педагогічних і психологічних компонентів, музеологічно-педагогічної техніки й інструментів, естетичного й етичного оцінювання.

За усталеною інерцією музейні виставки, презентації, експозиції сприймаються як відомчо-культурний чинник. Разом з тим музейний матеріал має надзвичайно цінним навчальний, виховний і просвітницький потенціал. Тому природо, що музейне середовище має опиратися на теорію навчання, оскільки музей повинен функціонувати як навчальне середовище. Передусім це стосується понад чотирьох тисяч музейних установ, які діють при навчальних закладах різного освітнього рівня. Кращі європейські музеї, які почали активно застосовувати педагогічні теорії навчання в другій половині ХХ-го століття, довели ефективність такої інтеграції музею, освіти, педагогіки, але не перетворили музейну справу на дидактично-шкільну модель. Варто визнати, що під час використання теорії навчання в музейній практиці організатори та ініціатори цього підходу діяли раціонально: 1) будь-яка форма діяльності, взаємодії (виставки, презентації, лекції, демонстрації) передбачає передачу, отримання й засвоєння нових знань, досвіду, розуміння того чи іншого музейного об'єкта; 2) дослідження громадської думки протягом тривалого часу підтверджують незаперечувану істину – значна частина відвідувачів різного віку, соціального стану, освіти, професії ставлять собі за мету отримати цікаву інформацію, нові знання, набути корисного досвіду; 3) отже, взаємодія суб'єкта з музейним середовищем сприймається як неформальне навчання.

Треба зазначити, що опанування музейниками теорії навчання сприяє розробці якісних демонстрацій, показів, презентацій, виставок, експозицій. Ґрунтуючись на принципах педагогічної науки, можна передбачати, якого досвіду й знань потребують відвідувачі; які форми, методи й засоби слід використовувати для кращого засвоєння інформації; як зробити презентації

доступнішими і зрозумілішими для різних аудиторій відвідувачів. Теорія навчання спрямовує музейників на вивчення не лише предметів, об'єктів, але й відвідувачів, тих, хто ці предмети пізнає. Вона допомагає обирати оптимальні способи та форми передачі й опанування знань з огляду на майже імперативне правило, що усі навчаються по-різному. Дидактика стимулює до інтеграції наукових дисциплін і субдисциплін; до засвоєння не лише базових принципів, але й вивчення історії, психології, філософії та інших людинознавчих предметів; активізує особистісний розвиток музейного працівника і відвідувача. Для музейного педагога, який має ґрунтовну професійну підготовку, характерні безперервний творчий пошук, імпровізаційність, адекватна реакція на аудиторію, усвідомлення, що кожен потребує «свого» стилю й методу навчання, а також методу, адекватного конкретній ситуації. Такі педагоги є авторами оригінальних методичних систем. Чим краща загальнокультурна, професійно-предметна, гуманістична, методична підготовка музейного працівника, тим більше можливостей для «авторської дії». Його професійна компетентність, сила впливу в ході взаємодії з різними суб'єктами залежать від ступеня синтезу потенціалів двох знанневих середовищ – музейного й педагогічного. Чим конструктивнішим ставатиме взаємопроникнення педагогічного і музейно-культурного компонентів, тим ефективнішою буде музейна політика, суспільна освіта й виховання загалом.

У складні часи державотворення і націєтворення Україна потребує ефективного використання музейної культури для суспільного виховання, громадянського, особистісного розвитку й саморозвитку кожної людини. Процес навчання й виховання повинен виходити за межі формальної освіти, тому виникає загальносуспільна необхідність вивести «навчання» як цінність за межі традиційних інституцій, використовуючи кращий зарубіжний досвід для вирішення цієї проблеми. В сучасній праці «Теорія навчання Девіда Колба в музеї» (2015 р.) зазначено: «...навчання – це соціальний процес, заснований на досвіді, який старанно розвивають... Виводячи навчання за межі ситуації в класі, визнаючи, що воно відбувається і на робочому місці, і в сім'ї, і в суспільстві – всюди, де ми збираємось і працюємо, граємо чи любимо одне одного... Навчання – це цілісний процес

осягнення світу, який охоплює всі аспекти життя і виходить за межі суто школи і роботи» (Гохстрат, Гейн, 2015, с. 11-12).

Таким чином, у цих твердженнях ми знаходимо кілька суджень імперативного характеру. Вони свідчать про широкий контекст розуміння феномену «навчання», який функціонує майже в усіх сферах життєдіяльності й вийшло за межі традиційних інститутів, зокрема воно природно займає чільне місце й у музейному культурному середовищі. Музей на відміну від освітніх закладів є більш вільною інституцією, де успішно може реалізуватися дуже важлива соціальна модель – «освіта впродовж життя». У музеї відбувається адаптація особистості до соціального і природного довкілля через пізнання минулого й сучасного, сприймання чи заперечення сенсів і цінностей.

Найбільш вагомою місією музею визнається формування громадянина. Важливим у цьому процесі стає цінність самої людини, її унікальність і право на участь у всіх суспільних процесах. Тому безбар'єрна участь у культурному житті всіх членів суспільства сьогодні визначається одним із пріоритетів у становленні інклюзивного суспільства. Про важливість інклюзії в музеї свідчить ухвалення Міжнародною радою музеїв відзначення щорічного Міжнародного дня музеїв 18 травня 2020 р. під гаслом: «Музеї заради рівності: різноманітність та інклюзія». Таким чином, важливе значення має відповідність музейних закладів принципам інклюзії.

Завдяки доцільній адаптації та модифікації змісту, форм, методів взаємодії музейників з відвідувачами, середовища пересування приміщеннями музею та його прилеглою територією можна залучити до участі в його заходах і проєктах різні категорії населення. Інклюзія передбачає подолання перешкод, які унеможливають отримання якісних послуг людиною з порушенням здоров'я, яка може належати, наприклад, до категорії маломобільних груп населення.

Найлегше, на нашу думку, почати впровадження інклюзії в музеї зі спеціальної підготовки працівників. Вона передбачає формування в них ціннісних установок, стійкої та позитивної мотивації до взаємодії з людьми з порушеннями здоров'я, інклюзивної компетентності щодо співдії з людьми з різними комунікативними, інтелектуальними, фізичними, сенсорними можливостями та особами, що їх супроводжують (асистентами,

батьками, сурдоперекладачами та ін.). Таку підготовку можуть здійснювати центри супроводу інклюзивної освіти, інклюзивно-ресурсні центри, центри підвищення кваліфікації, фахівці, які працюють в умовах інклюзивної освіти тощо.

Для взаємодії музейного працівника з відвідувачами з порушеннями здоров'я необхідне відповідне розумне пристосування, що передбачає внесення за потреби необхідних модифікацій і коректив, що не становлять непропорційного чи не виправданого тягаря для забезпечення особам з особливими потребами рівних з іншими прав й основоположних свобод (Розумне пристосування, 2018). Наприклад, найбільш типовими розумними пристосуваннями для подолання нерівності та забезпечення доступу людини з інтелектуальним порушенням (далі – ІП) до музею чи іншого закладу культури можуть бути: дозвіл на безоплатний фізичний супровід людини з ІП під час відвідування музею (знайома людина, котрій особа з ІП довіряє); малі групи людей з ІП (до 10 осіб); час візиту, найбільш зручний для людини з ІП та найбільш прийнятний з огляду на стан здоров'я конкретної особи (відсутність інфекційних захворювань, патологічних станів, загострення хронічних розладів чи інших обставин, які можуть вплинути на самопочуття); особлива увага до індивідуальних потреб людей з ІП – задоволення та заохочення персональних зацікавлень, побажань та інших ініціатив учасників (фотографування, розмови, дозвіл для людини з ІП мати з собою під час візиту улюблену річ, наприклад, м'яку іграшку, книгу, сумку, капелюх); наявність письмової (аналогової чи цифрової) інформації про музей (та конкретний захід) у форматі легкого читання для підготовчого заняття, а також на пам'ять про візит; наявність програм і послуг у музеї (екскурсії, заняття, друковані тексти) доступною мовою; наявність спеціальних методичних матеріалів (піктограм, надрукованих слів, сенсорних матеріалів, ігрових комплектів тощо) для роботи з людьми з ІП (Кравченко, Рудик, 2020, с. 12-13).

Екскурсія як форма керованого відвідування музею залишається провідним видом надання освітніх послуг. Екскурсії в інклюзивному музеї мають відповідати принципу доступності, який передбачає не лише надання словесної інформації, але й задіяння усіх інших органів чуття відвідувача: тактильні в поєднанні зі слуховими, можливість відчути вібрацію предмету,

текстуру, матеріал, з якого його зроблено тощо. Важливим у доступній екскурсії є тифлокоментування (опис предметів для людей із порушенням зору), рекомендації, як розглядати той чи інший експонат, адже людина з порушенням зору сприймає об'єкт поступово. Бажано подбати під час такої екскурсії і про ідентифікацію особистості через бейджики, щоб екскурсовод міг привернути увагу конкретної людини, відреагувати на її репліку. Музейний працівник має вміти вчасно та правильно озвучувати інформацію щодо пересування, руху, розміщення експозицій. У ході екскурсії може виникнути ситуація, коли особі з порушенням розвитку, стану здоров'я необхідно надати можливість відпочити й переключитися (Виртосу, 2019). Необхідно, щоб екскурсовод застосовував відповідно до категорії відвідувача так звану «легку мову» (легке читання), що являє собою формат викладу інформації, яку легко читати та розуміти людям з ІІ, а також тим, хто має труднощі в навчанні та комунікації. До ресурсів музеїв і можливостей доступної екскурсії включено аудіогіди для людей з порушеннями зору, відеоекскурсія жестовою мовою, дублювання інформації шрифтом Брайля. В Україні реалізуються різні проєкти, спрямовані на переобладнання музейних закладів, навчання працівників, створення нових форматів екскурсій та накопичено позитивний досвід реалізації принципів інклюзії.

Отже, взаємодія музейного працівника з відвідувачами в умовах інклюзивного музею, надання музейних послуг будуть ефективними за умови формування у працівників інклюзивної компетентності; створення в музейному закладі фізичної, інформаційної, комунікативної, сенсорної доступності; реалізація принципів універсального дизайну; безпечного перебування та пересування; здійснення асистентського супроводу відвідувачів із складними порушеннями здоров'я.

Висновки. Отже, музейно-освітня взаємодія визначається як один із пріоритетів осучаснення музейних послуг та збереження духовної культури й матеріального надбання України. Її основними складовими визначаємо: підготовку музейних працівників до взаємодії з різними категоріями відвідувачів, у тому числі з різними сенсорними та інтелектуальними можливостями, пристосування приміщень та експозиційно-виставкової частини, реалізація музеєм актуальних у суспільстві проєктів, залучення

до яких сприятимуть формуванню світоглядних цінностей та збереженню й примноженню національних здобутків.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у можливості розроблення критеріїв успішної соціальної взаємодії музейного закладу.

Список використаної літератури

- Виртосу, І. (2019). Доступ до культури: найцікавіші музеї, адаптовані для незрячих дітей. *Нова українська школа*. Взято з: <https://nus.org.ua/articles/dostup-do-kultury-najtsikavishi-muzei-adaptovani-dlya-nezryachyh-ditej/>.
- Гохстрат, Е., Гейн, А. (2015). *Теорія навчання Девіда Колба в музеї: Мрійник, Мислитель, Прагматик, Діяч*. Київ: Вид. Чередниченко А.
- Карсим, І. А. (2007). *Культурно-освітня діяльність музеїв: навч. посіб. для студентів IV курсу*. Київ: Кафедра археології та музеєзнавства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
- Клоуберт, Т. (2015). Роль освіти дорослих у процесі демократизації у посттоталітарних суспільствах. Перспектива для України. В: *Європейський союз – Україна: освіта дорослих: зб. матеріалів Форуму до Міжнародних днів освіти дорослих в Україні*. (с. 15-24). Київ; Ніжин: Вид. Лисенко М.
- Котлер, Н. (2010). *Музейний маркетинг і стратегія*. Київ: Стилос.
- Кравченко, Р., & Рудик, Г. (2020). *Доступність музеїв для людей з інтелектуальними порушеннями: методичні рекомендації*. Київ.
- Крип'якевич, І., Гнатевич, Б., & Стефанів, З. (1992). *Історія українського війська (від княжих часів до 20-их років ХХ ст.)*(4-те вид.). Львів: Світ.
- Культ чи культура: учасницькі практики в музеях*. (2016). Київ: Вид. Чередниченко А.М.
- Ласкій, І. (2009). Курс «Музейна педагогіка» особливості взаємодії школи й музею. *Мистецтво та освіта*, 3, 27.
- Розумне пристосування (2018). *Внесення модифікацій та коректив до будівель та робочих приміщень*. Взято з: <https://www.civic-synergy.org.ua/analytics/rozumne-prystosuvannya-vnesennya-modyfikatsij-ta-korektyv-do-budivel-ta-robochih-prymishhen/>
- Шинкарук, В. І. (Гол. ред.) та ін. (2002). *Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Абрис.

Nataliia Filipchuk, Zoriana Udych

SOCIAL ASPECT OF MUSEUM-EDUCATIONAL INTERACTION

The review article describes the social aspect of museum-educational interaction. It turns out that a museum is a unique place where an essential social model of 'lifelong learning' can be successfully implemented. It has been found that since the modern understanding of education as a process throughout life is associated with a person's continuous personal development; the introduction of this concept in the museum space of culture is an obvious and natural phenomenon. In the museum, through studying and learning experience, the adaptation of the individual to the social and natural environment occurs using knowledge of past and present human existence. It has been found that museum pedagogy, as well as the learning process itself, should be considered in the context of its purpose, to apply its inherent methods, tools, technologies to all age groups, differing in education, social status, motivational interests, and more. It is substantiated that the use of the potential of museum institutions is expedient in the conditions of inclusion.

The authors prove that it is necessary to start implementing inclusion in the museum with special training of employees, which provides for the formation of values, sustainable and positive motivation to interact with people with disabilities, inclusive competence to interact with people with different communicative, intellectual, physical, sensory opportunities and persons accompanying them (assistants, parents, sign language

interpreters, etc.). Such training can be provided by inclusive education support centers, inclusive resource centers, advanced training centers, specialists working in inclusive education, etc. Excursion as a form of guided museum visit in an inclusive museum corresponds to the principle of accessibility, which involves not only providing verbal information but also involving all other senses of the visitor: tactile in combination with auditory, providing the ability to feel the vibration of the object, texture, material, etc.

Keywords: museum pedagogy; museum-educational interaction; inclusive aspect of the museum institution; museum worker training.

References

- Hokhstrat, E., & Hein, A. (2015). *Teoriia navchannia Devida Kolba v muzei: Mriinyk, Myslytel, Prahmatyk, Diiach [The theory of David Kolb's teaching in the museum: Dreamer, Thinker, Pragmatist, Figure]*. Kyiv: Vyd. Cherednychenko A. [in Ukrainian].
- Karsym, I. A. (2007). *Kulturno-osvitnia diialnist muzeiv [Cultural and educational activities of museums]: navch. posib. dlia studentiv IV kursu*. Kyiv: Kafedra arkheolohii ta muzeieznavstva istorychnoho fakultetu Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
- Kloubert, T. (2015). Rol osvity doroslykh u protsesi demokratyzatsii u posttotalitarnykh suspilstvakh. Perspektiva dlia Ukrainy [The role of adult education in the process of democratization in post-totalitarian societies]. In: *Yevropeyskyi soiuz – Ukraina: osvita doroslykh: zb. materialiv Forumu do Mizhnarodnykh dnev osvity doroslykh v Ukraini*. (pp.15-24). Kyiv; Nizhyn: Vyd. Lysenko M. [in Ukrainian].
- Kotler, N. (2010). *Muzeinyi marketynh i stratehiia [Museum marketing and strategy]*. Kyiv: Stylos [in Ukrainian].
- Kravchenko, R., & Rudyk, H. (2020). *Dostupnist muzeiv dlia liudei z intelektualnymy porushenniamy: metodychni rekomendatsii [Accessibility of museums for people with intellectual disabilities: guidelines]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Kryp'iakevych, I., Hnatevych, B., & Stefaniv, Z. (1992). *Istoriia ukrainskoho viiska (vid kniazhykh chasiv do 20-ykh rokiv XX st.) [History of the Ukrainian army (from princely times to the 1920s)]* (4nd ed.). Lviv: Svit [in Ukrainian].
- Kult chy kultura: uchasnytski praktyky v muzeiakh [Cult or culture: participatory practices in museums]*. (2016). Kyiv: Vyd. Cherednychenko A.M. [in Ukrainian].
- Laskii, I. (2009). *Kurs "Muzeina pedahohika" osoblyvosti vzaiemodii shkoly y muzeiu [The course "Museum Pedagogy" features the interaction of school and museum]*. *Mystetstvo ta osvita*, 3, 27 [in Ukrainian].
- Rozumne prystosuvannia [Smart device]. (2018). *Vnesennia modyfikatsii ta korektyv do budivel ta robochykh prymishchen [Making modifications and adjustments to buildings and premises]*. Retrieved from <https://www.civic-synergy.org.ua/analytics/rozumne-prystosuvannya-vnesennya-modyfikatsij-ta-korektyv-do-budivel-ta-robochyh-prymishhen/> [in Ukrainian].
- Shynkaruk, V. I. (Ed.) ta in. (2002). *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical Encyclopedic Dictionary]*. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].
- Vyrtsu, I. (2019). Dostup do kultury: naitsikavishi muzei, adaptovani dlia nezriachykh ditei [Access to culture: the most interesting museums adapted for blind children]. *Nova ukrainska shkola [New Ukrainian school]*. Retrieved from <https://nus.org.ua/articles/dostup-do-kultury-najtsikavishi-muzei-adaptovani-dlya-nezryachyh-ditej/> [in Ukrainian].

Одержано 23.03.2021 р.